

GENIUS LOCI

LASZLOVSZKY 60

edited by
Dóra Mérai
and

Ágnes Drosztmér, Kyra Lyublyanovics,
Judith Rasson, Zsuzsanna Papp Reed,
András Vadas, Csilla Zatykó

ARCHAEOLINGUA

Genius loci **Laszlovszky 60**

edited by

Dóra Mérai

and

**Ágnes Drosztmér, Kyra Lyublyanovics,
Judith Rasson, Zsuzsanna Papp Reed,
András Vadas, Csilla Zatykó**

Budapest 2018

The publication of this volume was generously funded by

CENTRAL EUROPEAN UNIVERSITY

ISBN 978-615-5766-19-0

© by the Authors and Archaeolingua Foundation

2018

ARCHAEOLOGUA ALAPÍTVÁNY

H-1067 Budapest, Teréz krt. 13

www.archaeolingua.hu

Copy editing and language editing: the editors

Layout: Zsanett Kállai

Map: Viktor Lagutov, Zsuzsa Eszter Pető, Mária Vargha, István Gergő Farkas

Front cover design: Eszter Bence-Molnár

Table of contents

Tabula gratulatoria	v
Kiadói előszó	vi
Publisher's Preface	viii
Köszöntő	x
Salutation	xi

Boundaries, Frontier Zones / Határvonalak, határvidékek

ALEKS PLUSKOWSKI – ALEX BROWN – SEWERYN SZCZEPANSKI – ROWENA BANERJEA – DANIEL MAKOWIECKI What Does a Frontier Look Like? The Biocultural Dynamics of the Lower Vistula Borderland in the Middle Ages	2
STEPHEN POW The Mongol Empire's Northern Border: Re-evaluating the Surface Area of the Mongol Empire	8
IAN WOOD Two Roman Frontiers and Their Sub-Roman Afterlife	14

Crossing Borders / Határokon át

SZAKÁCS BÉLA ZSOLT Gyulaírástól, avagy a rendi építészeti hagyományok átjárhatósága	19
CRISTOPHER MIELKE A Queen's Crusading Connections: Yolanda of Courtenay, the Fifth Crusade, and the Military Orders	25
BÁRÁNY ATTILA Angol keresztes a magyar végeken: Robert de Champlayn	28
CRISTIAN GAȘPAR Trespassing Pigs, Sons of Whores, and Randy Dogs: Marginalia on a Medieval Document from Caransebeș/Karánsebes	32
VADAS ANDRÁS A kecskeméti marhahajtók megpróbáltatásai és egy végvár jóllakott őrsége	38
LÁSZLÓ KONTLER Borders and Crossings: A Jesuit Scientist in the Whirlwind of Enlightened Reform	41
PAUKOVICS GERGŐ Hajszá az örök fiatalságért. Dr. Voronoff és a dübörgő 20-as évek	45
PINKE ZSOLT – STEPHEN POW A Gangesz-deltából a globális porondra: történeti ökológiai szempontok a kolera kórokozó (<i>Vibrio cholerae</i>) elterjedési területének átalakulásához	50
MARCELL SEBŐK Tangible Cultural Heritage: The Early History of Blue Jeans	55

Inhabiting the Landscape / Élet a tájban

SÓFALVI ANDRÁS	
A Barcaság határai és 13. század eleji településképe a Német Lovagrend adományleveleiben	60
NIKOLINA ANTONIĆ	
The Hospitallers' Estate of Čičan and its Neighbors: Spatial Analysis Yields New Information	64
ÜNIGE BENCZE	
The Abbey of Meszes: New Insights on the Site Location	68
MÓGÁNÉ ARADI CSILLA – MOLNÁR ISTVÁN	
Kísérlet a bárdudvarnok-szentbenedeki premontrei prépostság környezeti rekonstrukciójára	72
BEATRIX ROMHÁNYI	
Monasteries along the Danube	77
PUSZTAI TAMÁS – P. FISCHL KLÁRA	
A dél-borsodi síkság bronzkori és középkori településstruktúrájának összehasonlítása	82
VIZI MÁRTA	
Komplex régészeti kutatás egy egykori dél-dunántúli mezőváros területén	89
BATIZI ZOLTÁN	
Fagyosasszony és Kammerhof	95
PÁLÓCZI HORVÁTH ANDRÁS	
A középkori Kenderes településszerkezete	99
SZŐCS PÉTER LEVENTE	
Adatok Nagybánya és vidéke középkori egyházi topográfiájához	103
ZATYKÓ CSILLA	
Eltűnt berzencei malmok	108
SZABÓ PÉTER	
Középkori cseh erdőgazdálkodás a choustníki uradalom erdőszámadásainak tükrében	113
ANDREA KISS	
Before and After the Great Heat and Drought of 1540: Multiannual Trends of Grape and Grain Harvest Dates in the Vienna Hospital Accounts	117
LÁSZLÓ BARTOSIEWICZ	
“Kleine Fische, gute Fische” – But Sturgeon is Great	121
LYUBLYANOVICS KYRA	
Vad háziállat, házi vadállat: Számi rénszarvastartás a középkori és kora újkori Norvégiában	126
JUDITH RASSON	
Mountains in the Lifeways and History of Northern Macedonia	138
JEREMY MIKECZ	
Crossing the Abyss: The Apurímac Canyon at the Time of the Spanish Invasion of Peru (1533)	142

Busy Places / Nyüzsgő terek

PETROVICS ISTVÁN	
Újabb adatok Pécs késő középkori történetéhez	147
URBÁN MÁTÉ	
Lokális búcsújáró helyek a késő középkori Nyugat-Dunántúlon	151
BALÁZS NAGY	
The Marketplace of Csütörtök – A Local Market in Fourteenth-Century Hungary	156
KATALIN SZENDE	
The Sopron Fish Market	159
GERHARD JARITZ	
The Craftsman's Voice and Words in Late Medieval Austrian Urban Space	165

TABLE OF CONTENTS

ANA MARIA GRUIA Healthcare in Cluj in the Sixteenth Century: Overlapping Professions	168
ANA MARINKOVIĆ John Capistran's Mantle and the Early Propaganda of Franciscan Observant Cults in Dubrovnik	171
SABINA MADGEARU Ceremonial Space in Front of Medieval Buda: An Illuminated Fifteenth-Century French Vision	175
VÉGH ANDRÁS Óbuda látképeken	177

Layers of the Past / A múlt rétegei

KODOLÁNYI JUDIT Templomok és temetők a visegrádi Sibrik-dombon	181
ROSTA SZABOLCS Egy új lehetőség kapujában – tatárjáráskori védművek a Kiskunságban	186
BOTÁR ISTVÁN Árpád-kori edényégető kemence Csíksomlyón	193
PETAR PARVANOV Fire and Stone: Placing Flints in Graves in Late Medieval Kaliakra	197
GYARMATI JÁNOS Kumpi Wasi. Textilműhely egy inka tartományi központban	201
ZSUZSANNA PAPP REED Post It: Notes from Thirteenth-Century St Albans	207
VALERY REES The Salt of Genius: Marsilio Ficino on Food, Spices, and Nutrition	213
ROSSINA KOSTOVA The Mother of God Monastery near Varna, Bulgaria: More about Missionary Monasteries in Bulgaria in the Ninth and Tenth Centuries	217
DANIEL ZIEMANN The Imperial Abbey of Corvey in the Ninth and Tenth Century: At the Crossroads of Power	221
VIRÁGOS GÁBOR Kartal vagy Cyko? Kísérlet egy középkori nemesi család történetének rekonstruálására	226
TÓTH BOGLÁRKA – BOTÁR ISTVÁN A sepsikilyéni unitárius templom tetőszerkezeteinek kormeghatározása	244
RÁCZ MIKLÓS Egy tiszazugi újkori négyosztatú ház – Dokumentálás és építéstörténet	248

Objects beneath Our Feet / Tárgyak a föld alól

LANGÓ PÉTER A Tiszakeszi-Szódadombon talált kora Árpád-kori kereszt	254
RÁCZ TIBOR – NAGY BALÁZS Tatárjárás kori kincslelet Jászkarajenőről	258
SZENDE LÁSZLÓ Lehetett-e hadijelvény a csajági kereszt?	267
NÓRA UJHELYI Thoughts about Medieval Book Fittings from the Castle of Visegrád	270
MÁRIA VARGHA – THOMAS KÜHTREIBER Treasures of the “Lower Ten Thousand”? Hoards of Iron Objects	273

TABLE OF CONTENTS

K. NÉMETH ANDRÁS „Sarlóját ez okért bőszt fegyverré köszörülte” Késő középkori kiegyenesített sarló Kospa falu helyéről	280
MAXIM MORDOVIN A Collection of Fifteenth- and Sixteenth-Century Cloth Seals from Szolnok	285
TÜNDE KOMORI Ottomans in Pest in the Light of “Luxury” Ceramics: Four Cups from Kígyó Street	289
WICKER ERIKA A 17. századi rácszentpéteri kincslelet	294

Marking the Place / Helyek és jelek

CSERNUS SÁNDOR Keresztes családtörténet és kőbe vésett emlékezet	300
LŐVEI PÁL A pilisszántói keresztes kő legendája	305
MÉRAI DÓRA Sügérek a Nyárádmentén: Sigér Mátyás síremléke leporolva	311
VESZPRÉMY LÁSZLÓ A bambergi lovas szobra és Szent István	316
TAKÁCS MIKLÓS A pétervárad-tekiai reneszánsz kőfaragvány	321
ANNELI RANDLA What and Whom Should We Remember? The Case of the Teutonic Order’s Church and Castle in Pöide, Livonia	325

Heritage Sites, Sacred Places / Örökségi helyszínek, szent helyek

ALEKSANDAR PANTIĆ The Ambiguity of Heritage Interpretation: A Late Roman Tomb in Brestovik, Serbia	330
GYÖRGY ENDRE SZÖNYI Rocamadour: Monastic Center, Pilgrimage Place, Art Historical Interest, World Heritage Site	335
KATEŘINA HORNÍČKOVÁ A Penitent Judas Iscariot: An Exemplum of Christian Morals on the Eve of Hussitism?	339
JAMES PLUMTREE Buddha, Lenin, and the Prophet Muhammad Approaching the Landscape and Cultural Heritage of Issyk-Ata	343
ROBERT SHARP The Thames Estuary: The Cultural Heritage and Memory of the Thames Estuary at Southend-on-Sea	349
ESZTER SPÄT Constructing Religio-Ritual Heritage: The New Shrine of Shekhsê Batê in Khetar, Northern Iraq	353
ZSUZSANNA RENNER Delhi, Old and New: Changing Cityscapes and the Cultural Heritage of India’s Capital City	357
FELD ISTVÁN Pseudovár vagy történeti rekonstrukció?	364
ILON GÁBOR A velemi régészeti témaparkról	371
WOLLÁK KATALIN Örökség alapú fejlesztés Kölkeden	374

TABLE OF CONTENTS

Places of Memory / Az emlékezet helyei

JÁNOS BAK	
Nádor 20 Capriccio	380
SZENTPÉTERI JÓZSEF	
Pilistől Tételig. Elektronikus levélféle a 60 esztendő's Laszlovszky Józsefnek	382
RICHARD HODGES	
Scarlino in the 1980s, Forty Years On	386
KLANICZAY GÁBOR	
Egy hozzászólás Kremsben	390

Örökség alapú fejlesztés Kölkeden

WOLLÁK KATALIN*

Jelen írás a manapság divatos kezdeményezés, az örökségben rejlő gazdasági potenciál egy eddig kevésbé kiaknázott lehetőségét kívánja bemutatni. A téma iránti hazai érdeklődés külön lendületet kapott a gazdasági válságból való kilábalás éveiben, így 2011 márciusában a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal az MTA, az MMA és az ICOMOS MNB közreműködésével „Az épített örökség védelmében. Változó társadalom – változó műemlékvédelem?” címmel nemzetközi konferenciát szervezett, melyre a szakma reprezentánsai mellett a befektetői oldal képviselői is meghívást kaptak.¹

A konferencia egyik célja annak elemzése volt, hogy a felújításokba történő befektetések nemcsak gazdasági, de jelentős társadalmi hasznot is hoz(hat)nak. Bemutatásra került az úgynevezett Széchenyi Ferenc Program (tervezet). Ez „a múlt a jövő erőforrása” szlogen mentén egy olyan örökségalapú fejlesztési programcsomaggal javasolta kibővíteni az akkor formálódó új Széchenyi tervet, mely nyolc tematikus alprogramot kínált a történeti-műemléki-régészeti-tájképi örökségi értékek fejlesztésére.² A konferencia illeszkedett ahhoz a jelentős nemzetközi kezdeményezéshez, melynek egyik legutóbbi megnyilvánulása a Historic England idei kiadványa (*Heritage and the Economy* 2018), mely az egyik meghatározó európai örökségvédelmi szervezet, az English Heritage által „Heritage Counts” címmel indított sorozat idei publikációja.³ A legjelentősebb nemzetközi civil szervezet, az Europa Nostra 2013–2015 között folytatott vizsgálata is ezt a problémát járta körül. A *Cultural Heritage Counts for Europe* címmel megjelentett publikációjuk a kulturális örökség európai gazdaságra, társadalomra, környezetre gyakorolt, hatványozott hatását és előnyeit szemlélte, valamint javaslatokat tett az örökség-potenciál jobb hasznosulására vonatkozóan.⁴

Találkozhatunk úttörő hazai programmal is: a Norvég Alap által finanszírozott REVEAL projekt a „Kulturális örökség gazdasági és társadalmi hatásainak feltárása” címen egy komplex kutatási és hasznosítási program több mintaterülettel.⁵ A projekt közösségfejlesztő programként is szolgált, hiszen abból indult ki, hogy egy örökségelem – így pl. egy műemlék – kapcsán az adott környezetben élők és a különféle szakmai szereplők együtt találják ki nemcsak a műemléképület régi/új funkcióit, hanem annak működtetési modelljét, ami által lehetőség nyílik a kulturális örökség hosszú távú, fenntartható használatára is. A projektben többek között megújult egy műemlékegyüttes közösségi tervezés keretében, közösségi funkciók kialakításával, megjelent az Örökségkalauz, mely útmutatást ad közösségi kezdeményezésű műemlék-felújításhoz,⁶ valamint egy plakát segítségével mutatták be, hogyan értelmezhető az örökség hatása egy közösség életében. A program sikerét mutatja, hogy bekerült az Európa Tanács (CoE) 21. századra szóló Európai Kulturális Örökségi Stratégia jó gyakorlatai közé.⁷ A *Stratégia 21* három alkotóeleme – a társadalmi, a gazdasági és területfejlesztési, valamint a tudás és oktatás komponens – közül a középső az örökség azon potenciáljára épül, mely az örökségelemek segítségével járul hozzá a fenntartható fejlődéshez; utóbbi a helyi erőforrásokon, a turizmuson és a foglalkoztatáson alapul. A komponensek tartalma kihívások formájában került megfogalmazásra, melyekre a lehetséges megoldásokat ajánlások és jó gyakorlatok mutatják. Ezek közt a REVEAL projekt mint kitűnő példa szerepel a CoE honlapján is.⁸ Az értékelés kiemeli, hogy a projekt hatékonyan ösztönözte a helyi polgárokat és hatóságokat, hogy részt vegyenek a helyi örökség hasznosítására irányuló törekvésekben.

A további hazai példák közül – nem véletlenül – a Kulturális Örökség Menedzserek Egyesülete (KÖME) és a CEU Kulturális Örökség Tanulmányok

* régész, örökségvédelmi szakértő, a Dunai Limes világorökségi nevezés magyar koordinátora

2015-ben indított közös programját érdemes itt említeni, amely egy új oktatási-nevelési központ kialakítását célozta meg a természetvédelmi (bioszféra-rezervátum) és örökségvédelmi értékek (Árpád-kori templom, középkori ciszter majorság és üvegműhely) egységes szemléletű értelmezésére és hasznosítására a helyi közösségek bevonásával.⁹ A téma különös figyelmet kapott idén, hiszen az Európai Parlament és Tanács 2018-at a Kulturális Örökség Európai Événak nyilvánította, fokozott együttműködésre ösztönözve a regionális és helyi hatóságokat a civil társadalommal az értékek védelmére, megóvására, az örökség fejlesztése és népszerűsítése érdekében. Az Európai Bizottság biztosítani kívánja a 2018-ban megindult folyamatok folytatását, ezért tíz kezdeményezést,¹⁰ hosszú távú programot indított, melyekhez forrást is biztosít a támogatási rendszereiben. E kezdeményezések egyike a kulturális örökség szerepének erősítését célozza a kulturális turizmusban,¹¹ tekintettel arra, hogy a fenntarthatóság és gazdasági haszon megfelelő kombinációja gazdasági hajtóerő lehet abban az esetben, ha a (helyi) közösségek számára előnyös módon működtetik.

A kulturális turizmus támogatása megjelenik az Európai Bizottság által a 2014–2020 közötti időszakra jóváhagyott hazai operatív programokban is. Témánk szempontjából két program érdemel említést: a Pest megye és Budapest kivételével az egész ország területére kiterjedő GINOP (Gazdaságfejlesztési és Innovációs Operatív Program) és a VEKOP (Versenyképes Közép-Magyarország Operatív Program).¹² Ez a két program biztosít ugyanis lehetőséget kiválasztott örökségi helyszínek turisztikai fejlesztéséhez. Az említett programok pályázati kiírásait 2016 őszén úgy fogalmazták meg, hogy a világörökségi és világörökségi várományos helyszínek közé a Római Birodalom magyarországi határát képező limes, a Ripa Panonica helyszínei beemelésre kerültek.¹³ Ezen római kori régészeti lelőhelyek és műemlékek azért kerülhettek a fejlesztések látókörébe, mert a magyar kormány 1520/2016. (IX. 27.) számú határozatával döntött arról, hogy „A Római Birodalom határai – A dunai limes magyarországi szakasza” világörökségi várományos helyszínt az UNESCO Világörökség Jegyzékébe jelöli.¹⁴ A döntést követően a kormány forrást biztosított a helyszín kezelési tervének elkészítéséhez, az egyes helyszínek többnyelvű információs tábláinak

elkészítéséhez, a világörökségi nevezési dokumentáció elkészítéséhez és benyújtásához¹⁵ (melyet hazánk 2018 januárjában Ausztriával, Németországgal [Bajorország], Szlovákiával közösen nyújtott be¹⁶), valamint felállításra került a kezelő szervezet, a limes gondnokság. A hatvanöt magyar helyszín „nevezésképes” állapotba hozására és a jelentősebb helyszínek turisztikai fejlesztésére kínált lehetőséget az említett két pályázat. Turisztikai szempontból külön kihívást jelent, hogy a helyszínek jelentős része olyan régészeti lelőhely, amely a felszínen nem látható, hiszen vagy zajlott már régészeti ásatás, de a feltárt emlékek visszatemetésre kerültek, vagy a római kori védelmi rendszer épített elemei csak légifelvétel és geofizikai felmérések alapján ismertek.

A fejlesztésre szánt helyszínek kiválasztásának alapja a jelentőségük mellett az volt, hogy a Duna több mint 400 km hosszú magyarországi szakaszán található védelmi létesítmények (légió-segédcsapat és menettáborok), az ezeket körülvevő katonavárosok és vicusok, városok, kiserődök, őrtornyok, katonai bázisok, a késő római magaslati erődök, a mindezeket összekötő limesút rendszere az úttálmásokkal, a balparti létesítmények: ellenerőd, kikötőerődök-hídfőállások) földrajzi reprezentációja is megfelelő legyen. Ennek az irányelvnek megfelelően az előzetes kiválasztás alapján a helyszínek közel harmadán, több mint húsz helyszínen indult volna olyan turisztikai fejlesztés, mely a helyszínek hálózatba való kapcsolódását is segíthetné. A projektek előkészítése október első felében zárult, és megállapítható, hogy a tudományos alapon elindított kiválasztást számos egyéb – így például turisztikai, gazdasági – tényező is erősen befolyásolta.

A projektek előkészítése során a világörökségi nevezésért felelős szakmai csapat mellett meghatározó szerepe volt a Budavári Ingatlanfejlesztő és Üzemeltető Nonprofit Kft. keretében működő Limes Gondnokságnak és az adott helyszín esetében illetékes múzeumnak. Rendelkezésre állt emellett a Magyar Limes Szövetség Kulturális Turisztikai Fejlesztési Konceptiója,¹⁷ mely a római kori emlékeket összekapcsolta a környezetükben található egyéb turisztikai látnivalókkal.

Már az előkészítés korai fázisában meghívást kaptak turizmusszakértők, s bár a projekteket az érintett önkormányzatok nyújtották be konzorciumba szerveződve, a Limes Gondnokság mellett

a Magyar Turizmus Ügynökség volt kötelező konzorciumi partner. A projektek alapvetően két célt kívántak megvalósítani. Az egyik a feltárásból ismert, vagy légifelvételek, prospekció alapján azonosított épített elemek (táborok, őrtornyok, útállomások, limes utak) struktúrájának élményszerű bemutatása volt, alapvetően kertészeti eszközökkel és a feltárt romok konzervált műemléki bemutatásával. Hasonló céllal kerül sor a táborok kiválasztott, jól dokumentált kapu- vagy saroktornyának a torony tömegét érzékeltető, ún. kubatúraszerű rekonstrukciójára korszerű anyagokkal. A másik cél a látogatók igényeinek mind teljesebb kiszolgálása volt különböző méretű és funkciójú látogatóközpontok létesítésével. A pályázat(ok) a kiállítási koncepciókon túl kitértek arra is, hogy a tervezett létesítmények mellett a rendszeres és alkalmi programok, rendezvények nélkülözhetetlenek a fejlesztések fenntarthatóságának biztosításához.

A régészeti-műemlékes szakmán kívüli szereplők által képviselt szempontok jelentősen befolyásolták az eredeti elképzeléseket. A tervezői, kivitelezési oldal felhívta a figyelmet arra, hogy az építési-kivitelezési költségek jelentős (30%-os) emelkedése miatt a rendelkezésre álló keretből csak kevesebb projektet lehet megvalósítani. A turizmusszakértők a fenntarthatóság érdekében rámutattak arra, hogy a helyszínek kialakításánál kiemelt jelentőségű a helyszín megközelíthetősége (közutakhoz való viszonya), elérhetősége az aktív turizmus számára (kerékpárút közelsége, folyami úton való megközelítés lehetősége). Emellett fontos tényező a megfelelő parkolás biztosítása, a helyszín élvezetét negatívan befolyásoló tényezők kiküszöbölése, az adott helyszínre jellemző egyedi mutatvány igénye, ez utóbbi mellett több helyszín hálózatba kapcsolásának lehetősége, turisztikai útvonal kialakítása, azaz a kapcsolódás lehetősége a környék egyéb látnivalóihoz.

Az önkormányzatok képviselői behatóan mérlegelték az adott önkormányzat kapacitásait. Hiába nyújtott a pályázat 100–600 millió forint nagyságrendű fejlesztési forrást, azok az önkormányzatok, amelyek éves kerete nem tudja a fenntartást hosszútávon (nemcsak a kötelező öt-éves periódusban) biztosítani, nem tudták vállalni a projektet. Ez történt például Paks esetében, ahol a meglévő régészeti park bővült volna számos új elemmel. A város a projekt előkészítését

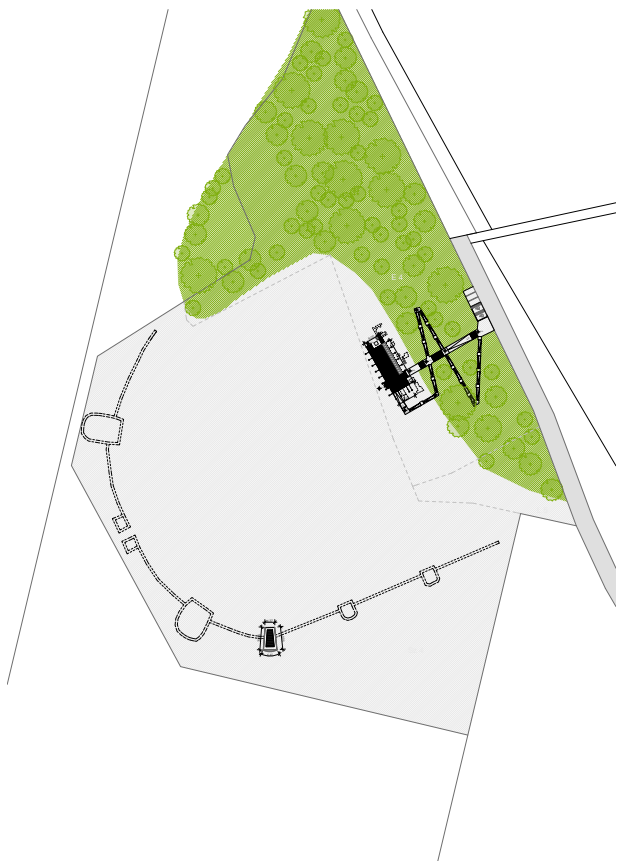
► 1. kép. Kölked, római tábor légifelvétele (PLT 29684)

megelőzően egy múzeumfejlesztési programot indított, melynek eredményeképpen egy látványos kiállítási terekkel megújult múzeum jött létre. Ez azonban olyan éves fenntartási költségnövekedést eredményezett, hogy – más okokra is tekintettel – a város vezetése visszalépett a limes projektben való részvételtől.

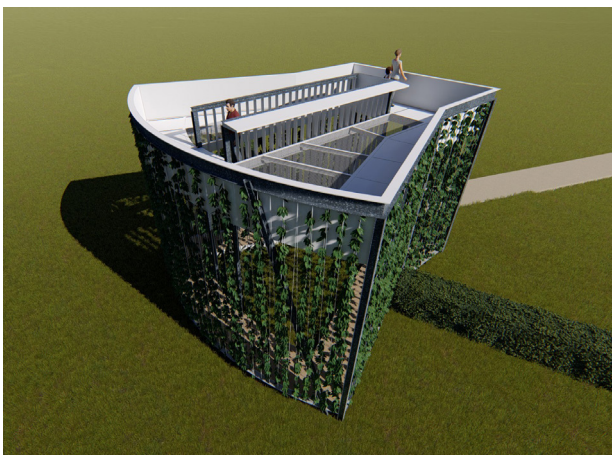
Az önkormányzatokkal folytatott egyeztetéseknél figyelembe kellett venni a kultúrpolitikai prioritásokat, a helyi múzeumot, örökségcentrumot övező civil támogatás meglétét vagy hiányát (múzeumbaráti kör, városszépítő egyesület). Emellett nyilvánvalóvá vált, hogy projektekbe jövedelemtermelő elemeket is be kell építeni – mint például büfé és elárúsító hely –, ezeket lehetőség szerint összekapcsolni helyi szolgáltatásokkal, így hozzájárulva a hosszú távú fenntarthatósághoz.

A pályázatok 2017 októbere és 2018 októbere között benyújtásra kerültek, a GINOP-VEKOP programok segítségével hét helyszínen indulhat turisztikai fejlesztés, további hat helyszín fejlesztése pedig az előzetes elképzelések szerint más forrásból valósulhat meg.

A négy GINOP pályázati helyszín egyike Kölked-Altinum, a római limes utolsó, legdélebbi magyarországi állomása (Kölked-Hajlokpart/Várdomb), ahol ásatással korábban alig vizsgált, szabálytalan alakú késő római castellum és vicus található, melynek azonban szerkezete légifotók és geofizikai felmérések alapján, továbbá az elmúlt évben végzett kisebb feltárás alapján jól ismert (1. kép). A déli limes-szakasz fontos erődjeként számon tartott, közel 6,5 hektár alapterületű segédcsoport-tábor kialakítása igazodik a helyszín adottságaihoz, a késő római korban több helyről ismert ovális formát mutat, és a tábor fa-

► **2. kép.** A tábor helyszínrajza (Készítette Kondor Tamás építész – részlet a pályázati dokumentációból, a szerző engedélyével)

► **3. kép.** Kolked, torony rekonstrukció terve (Készítette Kondor Tamás építész – részlet a pályázati dokumentációból, a szerző engedélyével)

lának vonalát változatos, U-alakú, valamint legyező formájú tornyok szakítják meg (2. kép).

Az ezer fős település polgármestere már a kezdetektől lelkes támogatója a fejlesztésnek, maga is több tervet készített a bemutatásra. A projekt keretében a tábor struktúráját, útszervezését keré-
tészeti eszközökkel, tájépítészeti elemekkel érzé-

► **4. kép.** Kolked, mini látogatóközpont terve (Készítette Kondor Tamás építész – részlet a pályázati dokumentációból, a szerző engedélyével)

keltetik, a megkutatott erődtorony korszerű anyagokkal attrakciós elemként és kilátópontként visszaépítésre kerül (3. kép), ahonnan rálátás nyílik az erőd területére. E mellett egy mini látogatóközpont létesül (4. kép), mely törekszik arra, hogy komplex szolgáltatást nyújtson: a belső térben büfé, infópont, múzeumshop, multifunkcionális foglalkoztató és kiállítótér, a fedett külső térben pedig különböző, kisebb létszámú foglalkozások kapnak helyet. A látogatóközpont külső és belső falai információhordozó felületként szolgálnak. „Mit adtak nekünk a rómaiak?” munkacímén Kolked római kori történelmét követheti a látogató itt egy idővonal segítségével, melyen párhuzamosan jelenne meg Róma és Altinum Kr. u. 1. és 5. század közötti története. A program része még egy római tematikájú régészeti játszópark is.

A minimális létszámú önkormányzat csekély saját forrás felett rendelkezik, de mindent megtett annak érdekében, hogy részt vehessen a pályázatban. Az erőd területe (hat ingatlan) magántulajdonban volt, így az önkormányzat a bemutatás szempontjából érintett ingatlanok közül többet megvásárolt, elcserélt, új ingatlan kialakítását kezdeményezte. A termőföld hasznosítását úgy alakították át (lucerna vetésével), hogy a művelés ne veszélyeztesse a helyszínt, külön pályázatot adtak be a helyszínhez vezető út kialakítására, és segítették a feltárást. Az elképzelések között szerepel a további együttműködés a Pécsi Tudományegyetemmel (látványrégészeti feltárás, gyerekek és érdeklődő fiatalok részére élményrégészeti foglalkozások), tekintettel arra is, hogy a

helyszín elsődleges célközönsége az ifjúság: a fejlesztési hely közvetlen közelében jelenleg évente 130-150 ezer gyerek és diák tesz látogatást. Bár a turisztikai szakértők a helyszín elhelyezkedése, a település adottságai miatt kevés esélyt láttak a fenntarthatóságra, a GINOP program legkisebb költségvetésű pályázataként, összefogva a településen lévő Fehér-Gólya Múzeummal és a közelben lévő Mohácsi Történelmi Emlékhellyel (mindkettő fenntartója a Duna-Dráva Nemzeti Park Igazgatóság) belevágtak a projektbe.

A projekt kitűnő példa arra, hogy más érdekek elfogadása, figyelembe vétele, a közvetlen környezet támogatása nélkül szinte lehetetlen a bármilyen kitűnő szakmai alapon megálmodott elképzelések megvalósítása és azok eredményeinek hosszú távú működtetése.

Jegyzetek

- ¹ „Az épített örökség védelmében,” program, letöltve: 2018.10.31., https://www.an-patrimoine-echanges.org/IMG/pdf/program_colloquium2_.pdf; „Az épített örökség védelmében. Változó társadalom – változó műemlékvédelem?” Építészforum, letöltve: 2018.10.31., [http://www.magyszemle.hu/cikk/20130219_az_epített_orokseg_vedelmében_valtozó%20társadalom_valtozó_muemlékv%C3%A9delem](http://epiteszforum.hu/az-epített-orokseg-vedelmében-változó-társadalom-változó-műemlékvédelem-ferch-magda-szerk.-az-épített-örökség-védelmében.-Változó-társadalom-változó-műemlékvédelem-/L'A-pologie-du-patrimoine-architectural.-Société-en-changement-protection-du-patrimoine-en-changement-/The-Protection-of-Architectural-Heritage.-Changing-Society-Changing-Concepts-of-Historic-Monuments-Protection-Nemzetközi-konferencia,2011.március1-2.(Budapest:Széchenyi-Irodalmi-és-Művészeti-Akadémia,2011);Lóvei-Pál,„Az-épített-örökség-védelmében.Változó-társadalom-változó-műemlékvédelem?”inMagyar-Szemle,Új-folyam21,no.7-8.(2012),305.,letöltve:2018.10.31.,<a href=).
- ² „Örökségvédelmi szempontú vélemény és javaslat az Új Széchenyi Terv vitairatához avagy Felemelkedés kultúra nélkül?” Kulturális Örökségvédelmi Hivatal, 2010, letöltve: 2018.10.31., <http://docplayer.hu/191809-Oroksegvedelmi-szempontu-velemenyes-javaslat-az-uj-szechenyi-terv-vitairatahoz-avagy-felemelkedes-kultura-nelkul.html>.
- ³ „Heritage and Economy 2018,” Historic England, letöltve: 2018.10.31., <https://historicengland.org.uk/content/heritage-counts/pub/2018/heritage-and-the-economy-2018/>.
- ⁴ „Cultural Heritage Counts for Europe,” Europa Nostra 2015, letöltve: 2018.10.31., <http://www.europanostra.org/our-work/policy/cultural-heritage-counts-europe/>.
- ⁵ „Revealing the Economic and Social Impacts of Cultural Heritage,” Iceland Liechtenstein Norway Grants, letöltve: 2018.10.31., <http://www.norvegalap.hu/en/web/guest/a-kulturális-orokseg-gazdasagi-es-társadalmi-hatasainak-feltarasa>; „REVEAL. A kulturális örökség gazdasági és társadalmi hatásának feltárása,” letöltve: 2018.10.31., <https://oroksekalauz.seed.hu/tanulmanyok>.
- ⁶ „Öröksékalauz örökségvédelmen alapuló közösségfejlesztéshez,” REVEAL. A kulturális örökség gazdasági és társadalmi hatásának feltárása, letöltve: 2018.10.31., <https://oroksekalauz.seed.hu/files/publications/320.pdf>.
- ⁷ „European Heritage Strategy for the 21st Century,” Council of Europe, letöltve: 2018.10.31., <https://www.coe.int/en/web/culture-and-heritage/strategy-21>.
- ⁸ „Strategy 21 – Good practices,” Council of Europe, letöltve: 2018.10.31., <https://www.coe.int/en/web/culture-and-heritage/-/revealing-the-economic-and-social-impacts-of-cultural-heritage>.
- ⁹ „Fenntarthatóság, Örökségvédelem és Interpretáció: új oktatóközpont létrehozásán dolgozik a KÖME,” Kulturális Örökség Menedzserek Egyesülete, letöltve: 2018.10.31., <http://www.heritagemanager.hu/?p=716#more-716>.
- ¹⁰ „10 European Initiatives,” European Commission, letöltve: 2018.10.31., https://ec.europa.eu/culture/content/overview_en.
- ¹¹ „Initiative 5 – Tourism and Heritage,” European Commission, letöltve: 2018.10.31., https://ec.europa.eu/culture/content/tourism-and-heritage_en.
- ¹² „Gazdaságfejlesztési és Innovációs Operatív Program (GINOP),” Széchenyi 2020, letöltve: 2018.10.31., <https://www.palyazat.gov.hu/doc/4380/>; „Versenyképes Közép-Magyarország Operatív Program (VEKOP),” Széchenyi 2020, letöltve: 2018.10.31., <https://www.palyazat.gov.hu/doc/4385> https://www.palyazat.gov.hu/palyazati_dokumentaciok1.
- ¹³ „GINOP-7.1.6-16 Világörökségi helyszínek fejlesztése,” Széchenyi 2020, letöltve: 2018.10.31., <https://www.palyazat.gov.hu/ginop-716-16-vilagörökségi-helyszínek-fejlesztése>.
- ¹⁴ „1520/2016. (IX. 27.) Korm. határozat „A Római Birodalom határai – A dunai limes magyarországi szakasza” világörökségi várományos helyszín Világörökség Jegyzékbe jelöléséről,” Nemzeti Jogszabálytár, letöltve: 2018.10.31., http://njt.hu/cgi_bin/njt_doc.cgi?docid=197646.327299.
- ¹⁵ Wollák Katalin és Visy Zsolt, „A Római Birodalom határai – a Dunai Limes magyarországi szakasza világörökségi várományos helyszínről,” Magyar Régészet 2016 tél, letöltve: 2018.10.31., http://files.archaeolingua.hu/2016T/Wollak_Visy_H16T.pdf.
- ¹⁶ „A dunai limes világörökségi helyszínné nyilvánítására pályázik Magyarország,” Múlt-kor történelmi magazin, 2018. február 5., letöltve: 2018. 10.31., <https://mult-kor.hu/a-dunai-limes-vilagörökségi-helyszínné-nyilvanitására-pályázik-magyarország-20180205>.
- ¹⁷ Dr. Balogh Tamás, „Országos limes. Kulturális turisztikai fejlesztési koncepció,” ppt beszámoló, Magyar Limes Szövetség, letöltve: 2018.10.31., http://www.rípapannonica.hu/illusztracio/országos_limes_kulturális_turisztikai_fejlesztési_koncepcio.pdf.